

Morderstwo polityczne u progu okresu hellenistycznego. Mechanizm działania w świetle uwarunkowań historycznych

Klaudia Oczachowska

ORCID: 0000-0002-6486-0574

Uniwersytet Warmińsko Mazurski w Olsztynie*

Streszczenie: W niniejszym artykule poddano analizie zjawisko powszechności morderstw politycznych i ich charakter na przykładzie występowania w wybranych miastach-państwach czy krainach greckiego świata, takich jak Ateny, Teby, Sparta czy Macedonia, odgrywających wówczas przewodnią rolę w polityce. W tym celu posłużono się wybranymi egzemplifikacjami z przełomu epoki klasycznej i hellenistycznej. Zestawienie ze sobą tych dwóch okresów miało na celu dostrzeżenie różnic i analogii oraz wpływ nagłej śmierci Aleksandra Wielkiego (323 p.n.e.) na ówczesny bieg wydarzeń. Zwrócono uwagę na różnorodność i okrucieństwo stosowanych kar oraz motywy służące usprawiedliwieniu dopuszczanych się morderstw politycznych. Oprócz tego zwrócono uwagę na aspekt społeczny, odbiór i reakcje danej jednostki na kwestie morderstw i winy sprawców. Inspiracją do podjętych działań był fakt pozornej niekompatybilności między wybranymi przypadkami. Implikacją analizy źródłowej i literatury przedmiotu jest przedstawianie cech wspólnych klasyfikujących je jako morderstwo polityczne. Pomimo dostępnych źródeł i literatury przedmiotu w wielu aspektach kwestia morderstw politycznych wciąż pozostaje niezbadana. Zawarte w artykule przykłady stanowią zaledwie część zachowanych w przekazach źródłowych.

Słowa kluczowe: morderstwo, morderstwo polityczne, starożytna Grecja.

Rozważania nad zjawiskiem morderstwa są prowadzone zarówno na płaszczyźnie szeroko pojętej kryminologii czy nauk społecznych. Nie dziwi przeto sytuacja, że również w badaniach nad starożytnością zwrócono uwagę na to zagadnienie, które było opracowywane w szerokim, wieloaspektowym zakresie. Morderstwo jako zazwyczaj prawnie niedozwolony czyn po wielokroć stawało się narzędziem pozwalającym osiągnąć zamierzone cele lub korzyści

*klaudia.oczachowska@gmail.com

(Jaszi, 1944, s. 335; Perliger, 2015, s. 14). Sprawcy uciekali się do tej metody ze względu na jej skuteczność. Ponadto wielokrotnie okazywało się, że nie wymaga to dużych nakładów finansowych, przez co sięganie po tę metodę cechowało środowiska zmarginalizowane, dysfunkcyjne i podatne na postępującą patologizację życia społecznego. Nie wymagało również ponadprzeciętnej wiedzy – naturalnie wtedy, gdy w grę wchodziły niewyszukane sposoby pozbawienia kogoś życia. Inaczej kwestie te przedstawiały się chociażby w przypadku trucicielstwa, wymagającego już pewnej znajomości w zakresie medycyny i starożytnej toksykologii. Wszystkie te czynniki sprawiły, że morderstwa stały się popularne, a więc – często praktykowane (Jaszi, 1944, s. 336). Zjawisko morderstwa politycznego stało się wyniesieniem aktu pozbawienia życia na wyższy poziom funkcjonowania społecznego, gdyż dotyczyło przede wszystkim kręgów władzy, inne też były czynniki jego zaistnienia. Pośród powodów morderstw o charakterze politycznym przeważały głównie: przekonanie o predestynacji do zdobycia władzy, chęć wzbogacenia się, zdobycia przywilejów, uznania środowiska, nienawiść czy zemsta. Nie wykluczało to jednakże i bardziej osobistych powodów morderstw, które bywały popełniane w wyniku traumy lub strachu (Czerwińska-Jakimiuk, 2016, s. 92). W morderstwie politycznym znaczącą rolę odgrywały motywacje psychologiczne, często o podłożu indywidualnym, kiedy sprawca decydował się na dokonanie zaplanowanego czynu, aby stać się sławnym (Castleden, 2009, s. 6; Diod. 17.94). W takich okolicznościach nawet więzy krwi nie były w stanie poskromić ambicji i żądz (Jaszi, 1944, s. 340).

Przykłady z historii starożytnego Bliskiego Wschodu zaświadczają o popularności zjawiska morderstw dokonywanych na czołowych postaciach uczestniczących w życiu publicznym (Iust. 10.1). Morderstwo polityczne jest więc jednym z najstarszych mechanizmów, który funkcjonował i nadal funkcjonuje w sferze politycznej.

Morderstwo polityczne u progu czasów hellenistycznych z uwagi na dynamikę sytuacji – walk diadochów o schedę po Aleksandrze i niewralgiczny okres w historii – zyskuje atrybuty pozwalające lepiej rozpatrzyć analizowane zjawisko. Niniejsza praca skupi się zatem na przytoczeniu wybranych egzemplifikacji morderstw politycznych w szeroko pojętym kręgu greckim (wraz z obszarami ulegającymi hellenizacji – zwłaszcza Macedonią) u schyłku epoki klasycznej i wczesnym okresie hellenistycznym. Dokładne cezury rozpoczynające ten proces są problematyczne, w związku z czym w literaturze przedmiotu pojawiają się różne interpretacje (Dzięcioł, 1963, s. 11; Bravo, Wipszycka, 2010, s. 107). Na użytek prowadzonych tutaj rozważań przyjęto akademicką konwencję chronologii zaproponowaną przez Benedetto Bravo, Ewę Wipszycką (2010, s. 107). Roboczo, cezurą początkową dla przeprowadzenia niniejszych rozważań byłby 338 rok p.n.e. kończący epokę klasyczną i stanowiący symboliczny moment utraty niepodległości przez Grecję

w wyniku zwycięskiej dla Filipa II bitwy pod Cheroneją, a w konsekwencji jako moment zapowiadający otwarcie wczesnego okresu hellenistycznego. Wydarzenie to wydaje się szczególnie ważne w kontekście początku aktywności Aleksandra oraz ostatecznej zmiany układu sił w Grecji i dominacji Macedonii.

Dla określenia momentu zamknięcia wywodu zaproponowano 301 rok p.n.e., związany z przekreśleniem szans na utrzymanie imperium Aleksandra przez jednego sukcesora, czego symbolicznym odzwierciedleniem była przegrana w bitwie pod Ipsos poniesiona przez Antygonosa Monofthalmosa. Oczywiście z punktu widzenia motywów działania sprawców morderstw politycznych w szczególnych przypadkach uzasadnione wydają się odejścia od przyjętych założeń chronologicznych, zwłaszcza gdy mamy do czynienia z analogiami w sferze funkcjonowania mechanizmu morderstwa. Rozważany czasokres IV wieku p.n.e. jest symptomatyczny dla dziejów Hellady, przechodzącej szereg przemian uwarunkowanych w pewnej mierze wzrostem ambicji jednostek, niekiedy wyróżniającymi się umiejętnościami dowódczymi. Jednym z takich przykładów był Kleombrotos – król Sparty, który pomimo znaczącej przewagi nad wojskami beockimi poniósł klęskę w bitwie pod Leuktrami (371 rok p.n.e.), oddając tym samym zwycięstwo utalentowanemu Epaminondasowi (Iwaszkiewicz, Łoś, Stępień, 1998, s. 222).

Spółeczną panoramę starożytnej Grecji cechowało spore zróżnicowanie. W Helladzie istniały odrębne pod względem obowiązujących praw, chociaż kulturowo tożsame społeczności zamieszkujące miasta-państwa (Bojarski, 1996, s. 16). Implikacją różnic były częste wojny i konflikty wewnętrzne (Dzięcioł, 1963, s. 11; Kuchar, 2009, s. 62). Wynikały z tego również niejednolite sposoby realizacji zadań politycznych. W historii Hellady znaczącą rolę odegrały Ateny – ówczesna potęga morską, roszcząca sobie prawa do dominacji, przekonana o swej wyższości nad innymi *poleis* i ekskluzywnej roli swojego przywództwa w Grecji (Thuc. 5.9–10). W efekcie tarć politycznych o pozycję hegemonu upominały się również Sparta, Teby czy ostatecznie Macedonia (Dzięcioł, 1963, s. 12). Właśnie walki o dominację, pod iluzorycznym hasłem wolności, przyczyniły się do wykwitania pomysłu dotyczącego fizycznych eliminacji oponentów i rywali, przez co zapoczątkowały mechanizm działań w sferze interakcji personalnych, który będzie później replikowany. Poza tym nie można pominąć tego, że motywy działania sprawców miały również charakter natury personalnej, będąc efektem niekorzystnych wspomnień – zwłaszcza zapamiętanego strachu (Czerwińska-Jakimiuk, 2016, s. 92). Strach (*fobos*, *metus*) jako kategoria w badaniach naukowych wyjaśnia wiele motywów działań (Wolny, 2019, s. 22). Związek płaszczyzny politycznej z motywacjami osobistymi wydaje się również ważnym aspektem prowadzonych rozważań.

Analiza zjawiska morderstwa politycznego w nakreślonym okresie i wskazanej rzeczywistości polityczno-społecznej mogła oprzeć się z konieczności na analizie źródeł literackich z istotnym znaczeniem relacji Diodora. Autorka pracy korzy-

stała z nowszych edycji źródłowych (zob. bibliografia). Niniejszy przekaz pozwolił przybliżyć kontekst i okoliczności związane z morderstwem Filipa II, Kleopatry czy Olimpias, a jednocześnie uwypuklić założenia polityki Kassandra, Antygononasa i innych diadochów. Dzieło Justynusa porusza natomiast szeroki zakres problematyki, co wykorzystano w części poświęconej morderstwu Filipa, ale również opisu przykładów morderstw politycznych poza Macedonią. Uzupełniające znaczenie miała relacja Pauzanasza dostarczająca licznych informacji na temat zjawiska tyranii w Grecji.

Wśród opracowań niezwykle pomocny okazał się artykuł Cinzi Bearzot (2007, s. 37–61). Zawarte w nim analizy przykładów morderstw politycznych w starożytnej Grecji uświadomiły powszechność występowania tego zjawiska. Oscar Jaszi (1944, s. 335–355) w swojej pracy przywołuje przykłady ofiar morderstw politycznych na przestrzeni wieków, co pozwala na dostrzeganie szeregu ważnych dla tej pracy analogii, a także cech charakterystycznych dla tego zjawiska, umożliwiających klasyfikację rodzajów morderstw. Z kolei artykuł Daniela Midera (2019, s. 202–219) porusza kwestię etymologii morderstwa politycznego, ale również wskazuje na zainteresowanie tym zjawiskiem na płaszczyznach licznych, wcześniej wspomnianych dyscyplin nauki.

Celem niniejszej pracy jest próba zaproponowania autorskiej definicji, opisującej pewien model morderstwa politycznego jako zjawiska występującego u progu okresu hellenistycznego. Wstępna kwerenda uzmysłowiła jak szerokie jest owe pojęcie. Wynika to zapewne z zróżnicowanego wachlarza metod i nieraz bardzo złożonych przyczyn morderstw, a także czynników obiektywnych i głębszych motywów sprawców. Niemniej jednak warto nadmienić, że stosowane w języku polskim określenie morderstwa politycznego nie jest w pełni tożsame z anglojęzycznym terminem *assassination* (Mider, 2019, s. 202). Jest to wynikiem niewykształconego w grupie języków słowiańskich, zasadniczego rozróżnienia między morderstwem a morderstwem politycznym. Zupełnie inaczej prezentuje się to w języku szwedzkim czy duńskim, gdzie przyjęte nazwy własne obrazują niekompatybilność między jednym a drugim zjawiskiem (Mider, 2019, s. 205). W związku z tym do powszechnego użytku, m.in. w języku polskim, przyjęło się posługiwanie terminem *assassination*, bez konieczności translacji (Czerwińska-Jakimiuk, 2016, s. 92; Mider, 2019, s. 202).

W celu podjęcia próby sporządzenia definicji posłużono się wybranymi egzemplifikacjami. Aby móc zrozumieć istotę morderstwa politycznego, starano się też zwrócić uwagę na reakcje społeczeństwa na morderstwo oraz aspekty i regulacje prawne. Mające nieco odmienny charakter niż obecnie znane. Zdefiniowanie morderstwa politycznego wymagało dostrzeżenia pewnych analogii i podobieństw między wybranymi przykładami, co niekiedy było niezwykle trudne, a w niektórych przypadkach wręcz niemożliwe. Wynikało to z charakteru tego zjawiska.

Podstawowym wyznacznikiem klasyfikacji morderstwa politycznego był jego wymiar polityczny, a więc osoby z kręgów politycznych i polityczny anturaż. Przedstawione poniżej wnioski są efektem krytycznej lektury i analizy dostępnych danych źródłowych, przy jednoczesnym studiowaniu literatury przedmiotu.

Kogo uznawano za wroga?

Istotnym czynnikiem w grupie uwarunkowań morderstwa są motywy, będące pokłosiem działania samej ofiary. Z punktu widzenia usprawiedliwienia lub częściej samousprawiedliwienia sprawcy ważnym elementem jest klasyfikacja ofiary jako wroga. Z tego powodu wydaje się istotne poczynienie uwag na temat wizerunku wroga w źródłach antycznych. Wróg (ἔχθρος; πολέμιος) to osoba lub grupa osób, działająca w celu świadomego utrudnienia lub uniemożliwienia osiągnięcia sprecyzowanego celu innej jednostce (Jaszi, 1944, s. 335; Liddell, Scott, 1882, s. 628, sv. ἔχθρος; Liddell, Scott, 1882, s. 1239, sv. πολέμιος). Wrogami politycznymi były osoby reprezentujące odmienne racje i poglądy dotyczące prowadzenia polityki. Najczęściej byli nimi przedstawiciele elit władzy, a zatem królowie, pretendenci do tronu, dowódcy wojskowi. Jednym spośród wielu takich przykładów jest postać Porosa sprawującego władzę w indyjskiej satrapii (Diod. 18.39; Nawotka, 2004, s. 429).

Wzmianka w źródłach na jego temat dotyczy morderstwa, którego dopuścić się niejaki Eudamos (Heckel, 2006, s. 120). Diodor mówi niewiele na temat samego aktu mordu (Diod. 19.14). Jednak w zakresie leksykalnym dane wywodzące się z odnośnego fragmentu pracy Diodora stanowią przyczynek do rozważań nad grecką terminologią, określającą morderstwo polityczne. Fraza mówiąca o tym, że po śmierci Aleksandra Eudamos zdradziecko zamordował Porosa (μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν δολοφονήσας Πῶρον τὸν βασιλέα) zawiera czasownik δολοφονέω, który tłumaczony jest jako *to murder by treachery* (Liddell, Scott, 1882, s. 383, sv. δολοφονέω) i kojarzy się z najczęściej używanym na określenie morderstwa rzeczownikiem φόνος (Liddell, Scott, 1882, s. 1687, sv. φόνος).

Ponadto cenną informacją okazuje się zawarta u Kurcjusza wzmianka opisująca Indie jako kraj słynący z wielu bogactw: złota, pereł (Curt. 8.17). Po zamordowaniu indyjskiego satrapy Eudamos miał zagarnąć sto dwadzieścia stoni należących do Porosa (Diod. 19.14; Holzman, 1976, s. 351). Uwzględniając więc te informacje, można uznać, że celem tego morderstwa politycznego była również motywacja podyktowana korzyściami materialnymi.

Morderstwo polityczne a tyrania

Mechanizm silnego współzawodnictwa w zakresie dominacji politycznej stał się przyczyną tyranii. Gdyż wymuszała wyeliminowanie potencjalnych pretendentów

do władzy. Interesujące jest socjologiczne spojrzenie na problem. Na przykład Oscar Jaszi wyróżnia dwa typy rywalizacji, do których przynależność definiuje na podstawie reprezentowanej przez sprawcę klasy społecznej. Warto wspomnieć, że walki o władzę toczyły się głównie między przedstawicielami arystokracji, rodzin monarszych czy osób pełniących urzędy. Wówczas Oscar Jaszi te przypadki klasyfikuje jako typ arystokratyczny. Nie wykluczało to oczywiście zwykłych obywateli z udziału w morderstwie politycznym. Gdy nie były w to zaangażowane osoby publiczne, a więc niepełniące konkretnej roli w *polis*, wówczas zaliczał to do typu plebejskiego (Jaszi, 1944, s. 338). To właśnie rywalizacja i przerośnięte ambicje jednostki miały stać się zaczątkiem tyranii, próby umocnienia posiadanej władzy lub jej zdobycia (Kuchar, 2009, s. 62).

Tyrani zdobywali władzę za pomocą przewrotu (Breczko, 2020, s. 212) – metody zresztą popularnej w Grecji od VII aż do II wieku p.n.e. (Kuchar, 2009, s. 61). Natomiast pod koniec VI i na początku V wieku także w Azji Mniejszej stosowanej przez Persów (White, 1955, s. 1). Przede wszystkim za tyrana uważano każdego monarchę, który zdobył władzę w sposób nielegalny. W rzeczywistości jej przejęcie odbywało się na drodze zamachu, najpopularniejszą formą było więc morderstwo. W taki sam sposób obalano tyranię. Uciśniony lud lub opozycjoniści eliminowali władcę (Kuchar, 2009, s. 63). Warto tu przytoczyć oligarchę Leontiaresa z Teb. Dokonane na nim morderstwo miało miejsce w 379 roku p.n.e. i przyczyniło się do uwolnienia Teb spod spartańskiej kontroli. Mordu dopuścili się tebańczycy, którzy nawiązali ze sobą współpracę. Implikacją tych działań było wypędzenie garnizonu spartańskiego z miasta i ustanowienie demokracji. Jest to niezwykle interesujący, choć niejedyny przykład morderstwa politycznego, który nie został społecznie potępiony. Celem pejoratywnego przedstawienia działań politycznych zniewalających lud tebański i łamanie założeń ustrojowych miasta było usprawiedliwienie tyrana i jego otoczenia (Bearzot, 2007, s. 45). Uznawane za niebezpieczne, w mniemaniu ludu.

Tessalia w latach 385–370 p.n.e. została zjednoczona przez Jazona z Ferai. Po bitwie pod Leuktrami (Paus. 4.26) przejął on kontrolę nad Delfami, zamierzając sprawić, aby Tessalia stała się hegemonem Grecji. Był przekonany o swoim przeznaczeniu do roli wodza, który poprowadzi Greków podczas wyprawy na Persję. Wzrost ambicji Jazona wywołał ogromny niepokój wśród innych *poleis* – szczególnie zaś u Sparty i Aten. Rodzące się obawy o jego dalsze kierunki polityki doprowadziły do zamordowania go w 370 roku p.n.e. (Bearzot, 2007, s. 46). W okresie największej chwały i zwycięstw padał ofiarą zamachu siedmiu młodych mężczyzn. Pięciu z napastników zdołało uciec, a większość miast traktowała ich w sposób honorowy (Bearzot, 2007, s. 46; Wipszycka, 2009, s. 255). Jest to zatem przykład morderstwa politycznego – prewencyjnego, usprawiedliwionego albo wręcz akceptowalnego, którego celem jest zapobieżenie implikacjom prowadzonej

polityki. Morderstwo prewencyjne najczęściej było zatem pokłosiem obawy wynikającej ze złych wcześniejszych doświadczeń. Analogiczna sytuacja ma miejsce parę lat później, gdy Filip Macedoński stanął na czele koalicji państw greckich.

Kwestia tyranii dotknęła również Ateny – tuż po przegranej wojnie peloponeskiej (Xen. *Hell.* 6.4). Wówczas władzę objęło Trzydziestu Tyranów (Niemirska-Pliszczyńska, 2005, s. 99), którzy zostali zapamiętani głównie ze swego okrucieństwa i zastraszania ludu (Wipszycka, 2009, s. 243). Surowe rządy nie trwały długo. Po niespełna roku demokraci zdobyli Pireus, a następnie zabili przywódcę politycznego Kritiasa (Musiał, 2008, s. 146; Ziółkowski, 2009, s. 516). Charakterystyczne dla prawa ateńskiego były działania prewencyjne oraz zemsta (Karnacewicz, 2017, s. 68). Wśród najsurowszych kar było pozbawienie życia (Ślęzak, 2014, s. 76). Niekiedy przybierała one nieco bardziej oficjalną formę, znajdując odzwierciedlenie w regulacjach prawnych, które przyzwały, a czasem przyczyniały się do gloryfikowania i przyznawania odznaczeń dla sprawców morderstw (Bearzot, 2007, s. 43). Wówczas uznawano ich za wyzwolicieli, a ich czyny chwalono jako bohaterskie, powołując się na dekret Demofantosa, w którym słowa przysięgi zobowiązywały wręcz do zamordowania osoby, mającej odwagę, aby działać przeciw demokracji lub wprowadzić tyranie (Bearzot, 2007, s. 39). Wystąpienie w kontrze do demokratycznego ustroju, uznawano za zdradę stanu, a czyn karano śmiercią. Morderstwo więc traktowano jako formę samoobrony wspólnoty politycznej (Bearzot, 2007, s. 43). Z czasem kwestie morderstw politycznych stały się akceptowalne i coraz bardziej popularne.

Warto zwrócić uwagę na pośredni wpływ społeczeństwa na bieg polityki. Niezwykle ważnym aspektem i zarazem czynnikiem decydującym była przychylność ludu do pewnych działań i zamierzeń politycznych. Gdy jednak przybierała ona kierunek odmienny niż oczekiwano, dochodziło do eliminacji urzędników podejmujących relatywnie błędne decyzje. Przykładem tego jest skrytobójcza śmierć Likomedesa, który w 366 roku p.n.e. pragnął stworzyć federację i nawiązać sojusz z Atenami. Mimo sprzeciwu ateńskiego zgromadzenia, porozumienie zostało zawarte, ale z fatalnym skutkiem dla Likomedesa, który został zamordowany (Bearzot, 2007, s. 50).

Morderstwo polityczne na przykładzie Macedonii

Podczas rządów Filipa II Macedonia zyskała szczególny posłuch wśród miast greckich. Głoszone przez niego hasła o wyzwoleniu Greków, dawały wiele nadziei, a jednocześnie zwiastowały kres ich wolności (Dzięcioł, 1963, s. 13). Filip II był postacią niezwykle charyzmatyczną, prowadził politykę na wiele sposobów, już od pierwszych dni swej kariery politycznej, uciekał się do morderstw swoich adwersarzy (Żurawski, 1985, s. 21). Rozpoczął działania zmierzające do zjednoczenia

Hellady, aby stanąć na jej czele. Wykorzystywał przy tym traktaty, mariaże, a gdy te metody zawodziły, eliminował nieprzejednanych oponentów (Demosth. *Adv. Phil.* 4.6; Dzieciotł, 1963, s. 15). Za sprawą tej bezkompromisowej polityki ugruntował swoją pozycję. Z obawy przed Filipem liczne *poleis* przystępowały do sojuszy z macedońskim władcą. Będąc u szczytu władzy, tuż przed rozpoczęciem inwazji na Persję – czyli swoim największym przedsięwzięciem – Filip został zamordowany w 336 roku p.n.e. Mordu na królu dopuścić się Pauzaniasz, kierując się osobistymi powodami (Diod. 17.94). Według relacji Diodora odpowiedź sofisty Hermokratesa na zadane przez Pauzaniusza pytanie, co należałoby zrobić, aby stać się sławnym, nauczyciel miał odpowiedzieć, że należy zabić tego, który dokonał największych czynów (Diod. 16.94).

Według Justynusa Pauzaniasz podczas jednej z uczt został poniżony przez Attalosa, jednego z oficerów Filipa. Mimo próśb monarcha nigdy nie ukarał winnego, a ponadto oddelegował go do Azji, uwzględniając w planowanej wojnie z Persją (Cawkwell, 1978, s. 179; Iust. 9.3). Istnieje również inny możliwy scenariusz okoliczności morderstwa Filipa II. Można próbować posądzić samego Aleksandra i jego matkę o udział w morderstwie. Rzekomo oboje mieli odnieść korzyści z owego biegu wydarzeń. Dzięki morderstwu Aleksander jako jedyny syn (wyłączając przynajmniej na kilkanaście lat chorego Arridajosa) natychmiast został obwołany królem. Olimpias natomiast wróciła do Macedonii i odzyskała wpływy (Cawkwell, 1978, s. 180; Castledenn, 2009, s. 18). Wizja ta nabiera sensu w świetle konfliktu między Filipem a Aleksandrem mającym miejsce podczas ślubu Filipa z Kleopatram (Guthrie, 2020, s. 63; Iust. 9.7). Jednak silne argumenty Nicholasa Geoffrey'a Lempriere Hammonda zdają się dementować słuszność oskarżeń o udział Aleksandra i Olimpias (Hammond, 2002, s. 229). Mimo znajomości wielu detali okoliczności morderstwa nadal nie udało się ustalić jednoznacznej przyczyny.

Wśród przykładów znaczących postaci jest Kassander. Syn Antypatra zgodnie z jego wolą po śmierci ojca nie objął urzędu regenta Macedonii (Iwaszkiewicz, Łoś, Stępień, 1998, s. 213). Powodem poczynań Kassandra była urażona duma wynikająca z pominięcia go przez ojca oraz zazdrość o względy i szacunek, jakim stary polityk darzył Poliperchonta. Drugim prawdopodobnym powodem było pragnienie zdobycia władzy (Jaszi, 1944, s. 339), a to wiązało się z koniecznością wyeliminowania osób spokrewnionych z niedawno zmarłym Aleksandrem. Zgodnie z prawem macedońskim jego rodzina miała pierwszeństwo w objęciu tronu. Kassander to przykład postaci, której ambicje odegrały znaczącą rolę w sposobie prowadzenia polityki. Dbając o własne interesy pośrednio przyczynił się do wydania przez zgromadzenie macedońskie wyroku śmierci na królową, a następnie nakazał ją zamorodować (Billows, 1997, s. 113, Diod. 9.51). W ten sposób pozbył się poważnej rywalki, wzbudzającej ogromny respekt u Macedończyków, a tym

samym zagrażającej jego interesom. Poprzez unikanie bezpośredniego dokonywania morderstw nie dawał powodów swoim oponentom do zarzutów prowadzenia krwawej polityki. Bez jakichkolwiek dowodów świadczących o winie Kassandra wszelkie oskarżenia byłyby bezwartościowe.

Podobną metodę walki z opozycją stosował Antygonos Monofthalmos. Bezsprzecznie był on jedną z najważniejszych postaci w kręgu potencjalnych następców Aleksandra. Doświadczony oficer, pamiętający jeszcze czasy Filipa II, a później jeden z diadochów czynnie uczestniczący w walce o podział imperium. Jego znaczenie w kręgach wojskowych w powiązaniu z ogromnymi ambicjami powodowało sięganie do szeregu metod w walce o cele polityczne, które przed sobą postawił. Ubiegając się o przejęcie kontroli nad całym państwem, praktykował także metodę morderstwa politycznego, czego przykładem jest potraktowanie Pithona. Upřednio zwiódłszy go obietnicą awansu, doskonale znając jego naturę i wiedząc, że ten będzie zainteresowany, poprosił go o przybycie (Diod. 19. 46; Polyæn. 4.6.14). Gdy Pithon pojawił się w obozie Antygonosa, chcąc odebrać honory, wbrew jego oczekiwaniom został natychmiast pojmany. Antygonos w obecności członków rady przedstawił mu oskarżenia. Za aprobatą zebranych stracono Pithona. Zamysłem tych działań było ukaranie go za próbę buntu. Decyzja starego wodza została podjęta na podstawie pogłosek na temat niełojalności Pithona i jego skłonności ulegania przekupstwu. Wykorzystanie przez Diodora dość wieloznacznego czasownika ἀποκτείνω, oznaczającego ‘zamordowanie’ czy ‘stracenie’, mogłoby sugerować, że Antygonos osobiście dopuścił się morderstwa. Nie można jednak oprzeć się wrażeniu, że wskazany czasownik został wykorzystany w znaczeniu przenośnym¹. Istnieje również możliwość, zgodna zresztą z założeniami translacyjnymi, że czasownik ten mógł wprost oznaczać skazanie na śmierć (Liddell, Scott, 1882, s. 186), sv. ἀποκτείνω obok konwencjonalnego znaczenia *to slay, to kill*, podaje także rozumienie czasownika w sensie *of judges – to condemn to death*, co popiera przykładami zaczerpniętymi z Platona, Ksenofonta i Demostenesa (por. Jurawicz, 2000, s. 91). Do takiego wniosku może prowadzić dalsze poszukiwanie analogii – według relacji Diodora Antygonos podobnie postąpił z Eumenesem z Kardii (Diod. 19.44). Na podstawie tej relacji z całą pewnością nie można orzec, że zamordował go samodzielnie. Pełniejszy ogląd sytuacji jest możliwy dzięki relacji Justynusa, który twierdzi, że Antygonos oddał Eumenesa pod straż (Just. 14.4), a następnie nakazał zabić (Mrozewicz, 2019, s. 175). Ważną rolę odegrały naciski ze strony żołnierzy Eumenesa, którzy po klęsce pod Gabiene, pragnęli go zgładzić.

¹ Szersza analiza problematycznej frazy odbyła się w ramach seminarium naukowego studentów Instytutu Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (Olsztyn), pod kierunkiem dr. hab. Mirona Wolnego, prof. UWM.

Oddając go w ręce Antygonosa zapewne zastosowali środki nacisku. Być może decyzja Jednookiego w pewnym stopniu była podyktowana presją otoczenia. Warto jednak pamiętać, że Antygonos w polityce kierował się głównie dobrem swoich interesów. Bez wątpliwości owa decyzja była dla niego intratna. Wylimitował jednego ze swoich groźniejszych rywali, a przy tym uspokoił nastroje wśród żołnierzy. Akt życzliwości, być może mający również znaczenie propagandowe, jawi się jako gest Antygonosa, który po wyeliminowaniu Eumenesa przesyła jego prochy rodzinie (Diod. 17.44).

Podobnie postąpiono z Eudamosem, który po bitwie pod Gabiene został schwytany przez żołnierzy Antygonosa i zabity (Diod. 19.44; Heckel, 2006, s. 120). W 315 p.n.e Jednooki postanowił rozprawić się również z Antygenesem. Według Diodora wrzucono go do dołu i spalono żywcem. W opinii Waldemara Heckela ten brutalny akt wydaje się zupełnie nieuzasadniony (Diod. 19.44; Heckel, 2006, s. 31).

Ofiarą morderstwa politycznego stawały się nie tylko osoby stanowiące jawne zagrożenie. Równie często decydowano się wyeliminować oponenta, mimo nieposiadania przez niego potencjału militarnego. Przykładem takiej zbrodni jest wyżej wspomniana postać Kleopatry – siostry Aleksandra Wielkiego. Jej rola znacznie wzrosła dopiero po śmierci brata. W okresie wojen diadochów małżeństwo z córką Filipa II dodawałoby prestiżu oraz zwiększało szanse na objęcie tronu (Diod. 20.37; Mrozewicz, 2020, s. 135). Szczególnie zainteresowany tą możliwością był Perdikkas (Iust. 13.6). Jednak ambicje Antygonosa i chęć zdobycia zwierzchnictwa nad całym imperium Aleksandra nie pozwoliły zostawić przy życiu Kleopatry. Gdyby doszło do zawarcia małżeństwa pomiędzy nią a jednym z rywali Jednookiego, stanowiłoby to dla niego dodatkową przeszkodę. Zgodnie z relacją Diodora Antygonos nakazał dowódcy garnizonu w Sardes strzec Kleopatry, a następnie w skrytobójczy sposób ją zamordować. Jego decyzja mogła być podyktowana obawą o nawiązanie sojuszu Kleopatry i Ptolemeusza (Diod. 19.37). Podobnie jak po zamordowaniu Eumenesa Antygonos dbając o własny wizerunek, wyprawił jej królewski pochówek (Diod. 20.37).

Niestety, wolne od podejrzeń nie były nawet dzieci, po zamordowaniu Filipa II, rzekomo Olimpias miała odpowiadać za okrutną śmierć Kleopatry, żony Filipa i ich małego synka. Według relacji Pauzanasza umieściła ich w spiżowym naczyniu i podłożyła ogień (Paus. 7.7). Warto jednak mieć świadomość o tendencji Pauzanasza do hiperbolizowania prezentowanych wydarzeń, przy jednoczesnym zaufaniu do materiału anegdotycznego. Justynus zaś podaje, że stara królowa zmusiła Kleopatę do samobójstwa poprzez powieszenie (Iust. 9.7). Nie jest wykluczone, że w tym kontekście morderstwo miało charakter zemsty za „odebranie” tytułu królowej. Dostrzega się tu pewne analogie w działaniach Olimpias i Kassandra podyktowanych urażoną dumą.

Według Justynusa Aleksander po wyprawieniu ojcu uroczystego pogrzebu, usunął brata – syna Kleopatry i swego rywala do tronu (Iust. 11.2). Uzasadnieniem tych działań było poczucie zagrożenia utraty władzy na rzecz ostatniego syna Filipa. Kleopatra wywodziła się z arystokratycznego macedońskiego rodu, po ślubie jej status równał się niemalże z królewskim. Ponadto Attalos na jednej z uczt dał wyraz nadziei, że potomek z tego związku zasiądzie na tronie (Hammond, 2002, s. 225). Cały epizod jednak budzi wątpliwości. Zdaniem Waldemara Heckela: “Although many scholars have accepted Caranus as a son of Philip II and a half-brother and rival of Alexander, he is almost certainly fictitious” (Heckel, 2006, s. 78). W związku z czym morderstwo przypisane Aleksandrowi, również nigdy nie mogło mieć miejsca (Heckel, 2006, s. 78).

Z pewnością jednak doszło do wyeliminowania Aleksandra IV, co potwierdzają źródła. Chłopiec został zamordowany tuż przed możliwym objęciem tronu. Działania Kassandra były skrzętnie zaplanowane. Stopniowo eliminował oponentów, co zawężyło grono pretendujących do objęcia tronu. Usunął Aristonousa, niegdyś cieszącego się dużym poparciem Aleksandra (Diod. 19. 51), a w celu umocnienia władzy ożenił się z Tessaloniką. Kontynuując politykę zmierzającą do zdobycia korony, Kassander uwięził Aleksandra wraz z jego matką i przetrzymywał, pozbawiając go królewskich przywilejów. W tym samym czasie kontynuował jednak własną politykę – rozbudowując chociażby założoną w 316 roku p.n.e. Kassandreje, co umacniało jego pozycję w Macedonii. Jednakże sytuacja komplikowała się, ponieważ Aleksander stawał się coraz starszy (Billows, 1997, s. 114), co, jak można się spodziewać, budziło obawy. Dlatego ok. 310 roku p.n.e. Kassander rozkazał Glaukiasowi zamordować chłopca (Diod. 19.52; Mrozewicz, 2019, s. 183). Wiedział, że bezpowrotnie utraci władzę nad Macedonią, jeśli Aleksander IV zasiądzie na tronie. Dlatego zlecił zamordowanie Aleksandra i Roksany oraz ukrycie ich ciał i dochowanie tajemnicy. Morderstwo dokonane na małoletnim następcy na rozkaz Kassandra odbyło się za cichym przyzwoleniem Lizymacha, Ptolemeusza oraz Antygonosa. Wyeliminowanie chłopca pozwoliło kontynuować prowadzoną politykę i żywić nadzieje na stworzenie własnych państw, a wkrótce także na oficjalne objęcie władzy (Diod. 19.105). Po śmierci Aleksandra IV nic już nie stało na drodze do przyjęcia tytułów królewskich. Antygonos dokonał tego jako pierwszy, a w jego ślady poszli Ptolemeusz, Lizymach i Kassander (Iust. 15.2).

Diadochowie

Okres, który rozpoczął się tuż po śmierci Aleksandra, charakteryzował się chaosem i brutalnością, będącą efektem ubiegania się o władzę zbyt wielu następców imperium. W Babilonie w 323 roku p.n.e. Perdikkas otrzymał od umierającego króla pierścień, będący dowodem przekazania mu władzy (Curt. 9.14; Piekarski, 2021, s. 183). Pragnąc sprawować władzę samodzielnie wyeliminował

Meleagra i stał się jedynym regentem imperium (Diod. 18.2). Jego pozycja zaniepokoiła pozostałych diadochów, którzy zdecydowali się przeciwdziałać scentralizowaniu władzy i utworzyć koalicję (Musiał, 2008, s. 204; Bennett, Roberts, 2010, s. 77). Perdikkas chcąc zmanifestować swoje stanowisko, postanowił ukarać samowolny akt zaanektowania Cyreny i zamordowanie Kleomenesa przez Ptolemeusza (Świderek, 1969, s. 32; Bennett, Roberts, 2010, s. 58). W tym celu wraz z oddziałem i dworem dotarł do Deltę Nilu, gdzie zamierzał przeprowić się z wojskiem. Niesprzyjające warunki wymusiły na Perdikkasie użycia słońi, których celem było hamowanie biegu rzeki, a tym samym umożliwienie żołnierzom przeprawy. Z czasem jednak, pod wpływem masy słońi, grunt spod stóp przepływających się na drugi brzeg zaczął się usuwać. Perdikkas widząc tę sytuację, wydał rozkaz powrotu, nawet tym którzy szczęśliwie przeprowili się przez Nil. Podczas powtórnej przeprawy wielu się utopiło, straciło rynsztunek lub zostało pożartych przez krokodyle. Podczas nieudanej inwazji zginęło ok. dwóch tysięcy żołnierzy (Heckel, 2006, s. 202; Bennett, Roberts, 2010, s. 67; Errington, 2011, s. 21). Doprowadziło to do ogromnego niezadowolenia. Nastroje były tak negatywne, że przerodziły się w bunt (Lewandowski, 1988, s. 32). Nocą zakradziono się do namiotu regenta i skrytobójczo go zamordowano. Wśród oprawców byli Pithon, Seleukos i Antygenes (Lewandowski, 1988, s. 33). Wśród przyczyn śmierci Perdikkasa należy upatrywać jego silnej pozycji politycznej, a zarazem zbyt niestabilnej pozycji w armii.

Seleukos I Nikator był ostatnim z pierwszego pokolenia diadochów. Został zamordowany w 281 roku p.n.e. przez Ptolemeusza Keraunosa, tuż po wygranej z Lizymachem w bitwie pod Kuropedion (Iust. 17.2; Lewandowski, 1988, s. 126; Szczur, 2018, s. 45). Po śmierci Lizymacha wizja zawładnięcia przez Seleukosa całym imperium Aleksandra zdawała się być realna. Seleukos przekroczył Hellespont i po raz pierwszy od momentu wyruszenia z Aleksandrem do Persji powrócił do Grecji. Zamierzał objąć władzę nad dawnym imperium, jednak los niedługo pozwolił mu cieszyć się tą wizją, gdyż natychmiast został zaszytowany. Padał ofiarą towarzyszącego mu Ptolemeusza Keraunosa, któremu po opuszczeniu Egiptu udzielił pomocy i wsparcia. Ptolemeusz oczekiwał objęcia władzy nad Egiptem, jednak jego ojciec zamierzał oddać władzę najmłodszemu synowi, wówczas Ptolemeusz postanowił znaleźć dla siebie inne królestwo (App. *Syr.* 62–63; Iust. 17.2; Lach, 2012, s. 262; Paus. 1.16). W taki oto sposób Seleukos w wieku 77 lat został zamordowany przez Ptolemeusza Keraunosa, który urażony postawą swego ojca, postanowił spełnić własne ambicje kosztem swego dobroczyńcy (Iust. 17.2; Lewandowski, 1988, s. 126). Powyższy opis zachowania Keraunosa pozwala dostrzec pewne podobieństwa do zachowań Kassandra.

Wnioski

Morderstwo polityczne to mechanizm działania mogący przybierać różne formy obrony, prewencji czy narzędzia osiągnięcia celów. W świetle poczynionych zestawień wyłaniają się wnioski stanowiące o charakterystycznych cechach zjawiska morderstwa politycznego jako metody kształtowania polityki u progu okresu hellenistycznego. Przede wszystkim niejednokrotnie usprawiedliwiano pewne kategorie morderstwa, a nawet publicznie do nich zachęcano. Efektem tego było rozpowszechnienie się tego zjawiska. Sprawcy nie tylko nie byli poddawani karze, ale wielokrotnie gloryfikowani. Daje to pewien pogląd na zjawisko morderstwa politycznego, które stało się sposobem samowolnego wymierzenia kar. Zdarzało się, że powody decydujące o dopuszczeniu się morderstwa były trywialne. Mimo to poczucie winy bywało zwykle obce sprawcy. W przypadku osoby publicznej, której działania dla większości nie były korzystne, jej śmierć przynosiła ulgę i odbywała się za cichym przyzwoleniem. Ważną cechą morderstwa politycznego u progu okresu hellenistycznego jest fakt, że żadna relacja nie mogła zagwarantować bezpieczeństwa. Morderstwa polityczne były znane wśród członków rodzin albo osób z pozoru bliskich, co umożliwiało zaaranżowanie morderstwa. Wówczas nikt nie mógł czuć się bezpiecznie.

Ponadto warto zwrócić uwagę, skąd wynikała powszechność morderstw politycznych wśród diadochów. Funkcjonował tu dość osobliwy, lecz charakterystyczny mechanizm. Ubiegający się o władzę, musieli dbać o pozytywny wizerunek. Dlatego chcąc uniknąć potępienia ze strony ludu macedońskiego, wyznaczali zaufane osoby, poprzez które dokonywali planowanych czynów. Następnie stwarzali pozory odsuwające ich z kręgu podejrzanych. Takie działania miały na celu budowaniu pozytywnego wizerunku, a później także poparcia przez lud, w momencie obwołania się królem. Inicjator zbrodni formalnie bowiem pozostawał niewinny.

Wartym odnotowania jest również fakt stronniczości autorów zarówno źródeł antycznych, jak i współczesnych opracowań, wydających opinie na temat słuszności danego morderstwa. Jednym z takich przykładów jest przypadek Kleitosa Czarnego. Robert Suski zarzuca królowi niesubordynację, natomiast Arrian zajmuje stanowisko obrońcy króla, argumentując poczynanie Aleksandra jako efekt zbyt zuchwałej postawy Klejtosa (Suski, 2019, s. 108). Tym samym należy sądzić, że król posiadał nieograniczoną władzę, a dopuszczanie się przez niego morderstwa było akceptowalne. W innym przypadku stanowisko obrońcy ofiary zajął Heckel, dezaprobuując postawę Antygonosa wobec Antygenesesa.

Ważnym aspektem morderstwa politycznego jest uprzednie uznanie ofiary za wroga. W starożytności morderstwo było jedynym skutecznym sposobem umożliwiającym trwałe umocnienie władzy. Najczęściej osoby reprezentujące skrajne poglądy nie chciały przyjmować polityki oponenta. Przejście na stronę

wroga zostałyby odebrane jako przegrana lub mogłoby wiązać się z utratą poparcia, a co najważniejsze – nie zbliżało do osiągnięcia zamierzonego celu. Ponadto takie koalicje nie trwały zbyt długo, a w dalszej perspektywie i tak kończyły się śmiercią osoby zdominowanej. Poza tym zachowanie rywala przy życiu oznaczałoby rozwijanie zagrożenia własnej osoby. Banicja czy zbyt długie więzienie oponentów mogłoby doprowadzić do przewrotów. Ponadto powyżej przytoczone przykłady pokazują, że społeczeństwo akceptowało morderstwo polityczne, gdy przynosiło im realne korzyści. W momencie gdy morderstwo mogłoby spotkać się z krytyką, dokonywano go w sposób skrytobójczy i starano się zawoalować dowody zbrodni. Posługując się powyższymi przykładami, starano się dowieść wielowymiarowości i złożoności zjawiska morderstwa politycznego. Mimo wielu różnic wszystkie te postacie łączy przemożna chęć osiągnięcia celu i zaspokojenie własnych ambicji, a morderstwa miały te cele zagwarantować. Morderstwo polityczne było narzędziem, które najczęściej w obronie własnego wizerunku składano na ręce innych osób.

Ponadto ważnym aspektem prowadzonych rozważań jest dostrzeżenie wzrostu tendencji dopuszczania się morderstw politycznych i powiązania jej z efemerycznością dysponowanej władzy. Celem eliminowania oponentów było wzmocnienie własnej pozycji (metoda ta zwykle okazywała się być nieskuteczna), zdecydowanie bardziej okrutny charakter tego zjawiska dostrzega się podczas wojen diadochów. Za czasów Filipa i Aleksandra Wielkiego niekiedy „oszczędzano” pretendentów do tronu, tak jak Amyntas IV czy Arridajos. W okresie wojen diadochów nasila się również zjawisko dezercji, co potwierdza spadek znaczenia aurytetytu wyższych rangą dowódców. Natomiast trwałe wyeliminowanie oponentów dokonuje się na większą skalę – nie oszczędzając również kobiet i dzieci.

Bibliografia

- Appian z Aleksandrii. (2004). *Historia rzymska* (Tom II; tłum., oprac. i wstęp L. Piotowicz). Ossolineum – Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bearzot, C. (2007). Political murder in Classical Greece. *Ancient Society*, 37, 37–61. <https://www.jstor.org/stable/44079888>
- Bennett, B., Roberts, M. (2010). *Wojny następców Aleksandra. Dowódcy, kampanie, tajemne spiski i zdrady*. Bellona.
- Billows, R.A. (1997). *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*. University of California Press.
- Bojarski, W. (1996). Kara śmierci w prawach państw antycznych. W: H. Kowalski, M. Kuryłowicz (red.), *Kara śmierci w starożytnym Rzymie* (s. 9–21). Wyd. UMCS.

- Bravo, B., Wipszycka, E. (2010). *Historia starożytnych Greków* (Tom III: Okres hellenistyczny). Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Breczko, J. (2020). Hasło sprawiedliwości społecznej jako wstęp do tyranii. *Logos i Ethos*, 53, 209–230. <http://dx.doi.org/10.15633/lie.3697>
- Castleden, R. (2009). *Morderstwa polityczne, spiski, tajne zmojwy*. Bellona.
- Czerwińska-Jakimiuk, E. (2016). Czynniki sytuacyjne w etiologii zbrodni zabójstwa. *Studia Sociologica*, 2, 90–113.
- Cawkwell, G. (1978). *Philip of Macedon*. Faber&Faber.
- Demostenes. (2005). *Wybór mów* (tłum. R. Turasiewicz). Ossolineum, De Agostini.
- Diodor. (2013). *Dzieje Filipa Macedońskiego* (Biblioteka Historyczna XVII; tłum. T. Polański). Wyd. Naukowe UAM.
- Diodor. (2019). *O Agatoklesie i Antygonie Jednookim* (Biblioteka Historyczna XIX; tłum. T. Polański. Wyd. Naukowe UAM.
- Diodor. (2019). *Rok królów* (Biblioteka Historyczna XX; tłum. T. Polański). Wyd. Naukowe UAM.
- Diodor. (2020). *Czas Diadochów* (Biblioteka Historyczna XVIII; tłum. A. Pawlaczyk). Wyd. Naukowe UAM.
- Dzięcioł, W. (1963). *Aleksander Wielki Macedoński*. Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas.
- Errington, M.R. (2011). *Historia świata hellenistycznego 323–30 p.n.e.* Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Guthrie, J. (2020). Philia Networks in the Macedonian Court and the Long Accession of Alexander the Great. *Karanos*, 3, 59–83. <https://doi.org/10.5565/rev/karanos.51>
- Hammond, N.G.L. (2002). *Filip Macedoński*. Axis.
- Heckel, W. (2006). *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. Blackwell Publishing.
- Holzman, K. (1976). Wstęp i komentarz. W: Kwintus Kurecjusz Rufus, *Historia Aleksandra Wielkiego* (tłum. G. Błachowicz, A. Dembowska i in.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Iwaszewicz, P., Łoś, W., Stępień, M. (1998). *Władcy i wodzowie starożytności. Słownik*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Jaszi, O. (1944). The Stream of Political Murder. *The American Journal of Economics and Sociology*, 3, 335–355. <http://www.jstor.org/stable/3483777>
- Jurewicz, O. (2020). *Słownik polsko-grecki* (Tom 1). Wyd. Naukowe Sub Lupa.
- Justynus (1988). *Żarys dziejów powszechnych starożytności na podstawie Pompejusza Trogusa*. Instytut Wydawniczy Pax.

- Karnaciewicz, W. (2017). Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje, *Kortowski Przegląd Prawniczy*, (2), 67–72.
- Kuchar, D. (2009). Obraz tyranii w polityce Arystotelesa a tyrania Dionizjusza I. *Classica Wratislaviensia*, 29, 61–71.
- Kwintus Kurcjusz Rufus. (1976). *Historia Aleksandra Wielkiego* (tłum. G. Błachowicz, A. Dembowska i in.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lach, G. (2012). *Wojny diadochów 323–281 p.n.e.* Inforteditions.
- Lewandowski, I. (1988). Wstęp i komentarz. W: Marek Junianus Justynus, *Żarys dziejów powszechnych starożytności na podstawie Pompejusza Trogusa* (tłum. I. Lewandowski). Instytut Wydawniczy Pax.
- Liddell, H.G., Scott, R. (1882). *Greek-English Lexicon*. Clarendon Press.
- Mider, D. (2019). Meandry przemocy politycznej; w poszukiwaniu definicji zabójstwa politycznego. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 9, 202–219. <https://doi.org/10.34862/rbm.2015.2.14>
- Mrozewicz, L. (2019). Komentarz. W: *Diodor Sycylijski, O Agatoklesie i Antygonie Jednookim* (tłum. T. Polański). Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Mrozewicz, L. (2020). Komentarz. W: *Diodor Sycylijski, Czas Diadochów* (tłum. A. Pawlaczyk). Wyd. Naukowe UAM.
- Musiał, D. (2008). *Świat grecki. Od Homera do Kleopatry*. TRIO.
- Nawotka, K. (2004). *Aleksander Wielki*. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pauzaniasz (2005). *U stóp boga Apollona. Z Pauzaniusza Wędrowki po Helladzie księgi VIII, IX i X* (oprac. H. Podbielski; tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska, H. Podbielski). Ossolineum – Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Perliger, A. (2015). The Rationale of Political Assassinations. *Combating Terrorism Center*. <https://www.jstor.org/stable/resrep05630.1>
- Piekarski, M. (2021). *Gabiene 316 p.n.e.* Bellona.
- Poliajnos. (2003). *Podstępny wojenne* (tłum. i wstęp M. Borowska). Prószyński i S-ka.
- Suski, R. (2019). Orozjusz i zabójstwo Kleitosa Czarnego (Oros. III 18.8–9). *Studia Antiquitatis et Mediæ Aevi Incohantis*, 4, 107–125. <https://doi.org/10.34616/s.2019.4.107.125>
- Szczur, P. (2018). Antiocha Syryjska jako ośrodek ascezy i monastycyzmu w drugiej połowie IV w. *Vox Patrum*, 38, 45–69.
- Ślęzak, J. (2014). System kar i represji karnej w starożytności. *Studia Gdańskie. Wzję i rzeczywistość*, 11, 73–84.
- Świderek, A. (1969). *Hellada królów*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Tukidydes (1987). *Wojna Peloponeska* (tłum. R. Turasiewicz). Ossolineum – Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- White, M. (1955). Greek tyranny. *Phoenix*, 1, 1–18. <https://doi.org/10.2307/1085948>
- Wipszycka, E. (2009). Aktorzy greckiej sceny politycznej od końca wojny peloponeskiej. W: B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków* (Tom II: *Okres klasyczny*; s. 240–270). Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wolny, M. (2019). *Metus Pyrrhicus*. Rzeczywistość i historiografia. *Studia Antiquitatis et Medii Aevi Incohantis*, 4, 21–44. <https://doi.org/10.34616/s.2019.4.21.44>
- Xenophon (1998). *Hellenica*. Project Gutenberg.
- Ziółkowski, A. (2009). *Historia powszechna. Starożytność*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Żurawski, B. (1985). *Śladami Aleksandra Wielkiego*. Krajowa Agencja Wydawnicza.

Political Murder at the Threshold of the Hellenistic Period. The Mechanism of Action in the Light of Historical Conditions

Abstract: This article analyses the phenomenon of the prevalence of political murders and their nature, based on the example of their occurrence in selected city-states, or lands of the Greek world such as Athens, Thebes, Sparta and Macedonia, playing a leading role in politics at the time. For this purpose, selected exemplifications from the turn of the Classical and Hellenistic periods were used. The juxtaposition of the two periods was intended to see differences and analogies and the impact of the sudden death of Alexander the Great in 323 BC on the course of events at the time. Attention has been given to the variety and cruelty of the punishments used and the motives used to justify the political murders committed. In addition to this, attention was paid to the social aspect, the perception and reactions of the individual to the murder issues and their view of the guilt of the perpetrators. The work undertaken was inspired by the fact of the apparent incongruity between the selected cases. The implication of the source analysis and the literature on the subject is to present common features classifying them as a political murder. Despite the available sources and literature on the subject, in many respects, the issue of political murder remains unexplored. The examples included in this article represent a fraction of those preserved in the source accounts.

Keywords: murder, political murder, ancient Greece.